

Het Griensvenneke

HKV



Tijdschrift van de Heemkundevereniging 'op Die Dunghen'

Het Griensvenneke

Tijdschrift van de Heemkundevereniging "Op die Dungen"

Vijfentwintigste jaargang, nr 1

februari 2000

ISSN 0925-8905

We herdenken wijlen Walter van de Westelaken en Willem van Doorn, beide in hun leven auteurs in dit tijdschrift.

In dit laatste jaar van het tweede millennium (hoera) beginnen wij met onze 25e jaargang (ook hoera).

Inhoud

Henk van Gestel, De Mugheuvél	2
Rien van Nuland, Bouwactiviteiten aan en rond de kerk (7); de torens van de Dungense kerk	10
Leo van Minderhout Bouwgeschiedenis van Grinsel 4-6 in het kadaster	13
Wij willen wat weten, wie het weet mag het zeggen	16
Harrie Maas, De uitzet van Joanna Venrooij; mest als huwelijkscadeau	17
Harrie Maas, Te vondeling gelegd: Peregrina van de Keer	18
Erwin Verzandvoort, In memoriam Willem van Doorn	20

Redactie:

Th. Cooijmans, L. van Minderhout, R. van Nuland, E. Verzandvoort

Redactieadres: Tuinstraat 5c, 5275 AV Den Dungen

Heemkundevereniging "Op die Dungen", Bossche weg 7, 5275 HD Den Dungen; giro 3303238

Secr. Bert van Rooij;

De vereniging is telefonisch bereikbaar via Mevr. Bets Van Amelsvoort - Kappen, 073 - 5942065

De Mugheuvel

door Henk van Gestel

Het kasteeltje

Opvallend voor Den Dungen, vergeleken met de voormalige buurgemeenten Sint-Michielsgestel en Berlicum, is de afwezigheid van kastelen en landhuizen. Bekijken we Den Dungen wat ruimer, namelijk wanneer we uitgaan van de Dungense leefgemeenschap, dan blijkt op de Mugheuvel vroeger een kasteeltje te hebben gestaan. Het Maaskantje, indertijd geheten *Gestel aan de Dungense kant*, behoorde vanouds tot het gebied van de heerlijkheid Herlaar, terwijl Den Dungen tot 1810 tot de vrijdom van 's-Hertogenbosch behoorde. Samen vorm(d)en zij evenwel een leefgemeenschap. Een deel van het Maaskantje is het gehucht de Mugheuvel. Beijers geeft in zijn boek *Toponiemen in de cijnskring Helmond voor 1500 in naamkundig en nederzettingshistorisch perspectief* de volgende verklaring voor de naam Mugheuvel. De naam Mugheuvel of Muggenheuvel is een aanduiding van percelen waar veel muggen voorkomen. Het gaat meestal om stukken grond die in of in de directe omgeving van waterachtige en min of meer moerassige plaatsen liggen. In het onderhavige geval zijn dat het gebied van de huidige Kloosterstraat en de Brand (beide behorende tot het Bossche Broek).

In akten uit de zestiende en de zeventiende eeuw wordt voor het bewuste gebied de spelling Mughovel of Mughoevel gebruikt, later Mugheuvel of Muggenheuvel. Vanwege de wateroverlast werden door de vroegere bewoners alleen de hoogstgelegen stukken land gebruikt om er woningen te bouwen. Zo ontstonden er in de Hoek, de Spurkstraat, de Spekstraat, de Paterstraat, het Grinsel, de Bosscheweg, de Litsestraat, de Poeldonk, de Nijvelaar en de Eikendonk woonkernen. Het gehucht de Mugheuvel blijkt eveneens een hooggelegen plek in het landschap te zijn geweest. Daarom is het logisch dat ook daar al eeuwenlang bewoning is geweest. Uit hoogtegegevens van de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat in Noord-Brabant blijkt de oorspronkelijke wegenstructuur inderdaad over de

hoogstgelegen plekken in Den Dungen te liggen. De gronden binnen de ringdijk liggen één tot drie meter hoger dan daarbuiten.

Op een kaart van de heerlijkheid Herlaar, getekend door landmeter Jan Fr. van de Weijer, blijkt dat op de Mugheuvel een kasteel(tje) of buitenhuis heeft gestaan (fig. 1). De originele kaart wordt momenteel in het stadsarchief van Bergen op Zoom bewaard. De kaart is gemaakt om de grenzen van de heerlijkheid Herlaar met de buurgemeenten vast te leggen. In de naaste omgeving staan nog een herenhuis en enkele andere woningen. Over het voormalig kasteeltje op de Mugheuvel is tot op heden niet veel bekend. Wel blijkt uit kaarten die zijn gemaakt van de belegering van Den Bosch in de periode 1609 tot 1629, dat de adellijke familie Van Broeckhoven er een (buiten)verblijf had. Verder worden in het tijdschrift *Taxandria* de eigenaren vanaf 1600 tot omstreeks 1774 genoemd¹.

In een publicatie van Schuttelaars wordt informatie verschaft over de eigendommen van onroerende goederen op de Mugheuvel voor het jaar 1600 waardoor het mogelijk wordt vast te stellen dat het voormalig kasteeltje in een of andere vorm al minimaal vijf eeuwen geleden (circa 1500) bestond². De huidige situatie van de Mugheuvel komt in grote mate overeen met die van eind 18e eeuw.

Eigenaren

Uit een acte van 20 april 1508 blijkt dat Klaas Colen in dat jaar in het bezit was van "t goet op Mughoevel" behorende tot de parochie van Sint-Michielsgestel. In 1517 verkoopt Claes Peters Colen des Alden een hoeve op de Mugheuvel te Sint-Michielsgestel aan zijn broer Jacob. De gezusters Catharyn, Maryken en Engelken, dochters van wijlen Jan Pijnappel en Cornelia Jacobs Colen, verkopen op 15 september 1598 onroerend goed op de Mugheuvel aan Meester Henrick van Broeckhoven³.

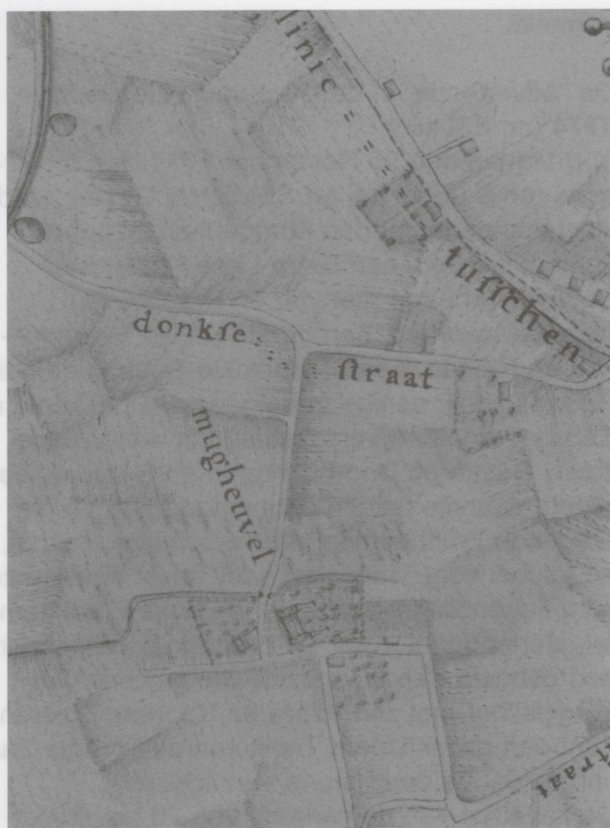


Fig 1 Detail van de kaart van de heerlijkheid St. Michielsgestel uit 1769 door Jan Fr. van de Weijer

Van Broeckhoven was rentmeester der heeren Staten slants ende hertoichdoms van Brabant int quartier van sHartogenbossche ende raetsheer der selver stadt. Het betreffende onroerend goed werd dan als volgt omschreven : Een steenen woenhuys, erven bogart daer tvoirs huys in staet met een ander huys genoempt dat lanchuys en de erve dair by staende mit eenen anderen bogart dair tegens over liggende, item een woenhuys ofte bouwhuys, schuer, bogart, hoff groot een sestersaet lants oft dairontrent begrypende, item een bleycvelt mit eenen hoff ende esthuys int selve bleycvelt staende enz. enz. altesamen malcanderen aengelegen, gestaen ende gelegen onder de prochie van Sint-Michiels Gestel ter plaetssen genoempt den Mughovel. Bij approbatie van deling d.d. 12 januari 1606, opgemaakt door notaris Peter Peters van Leeuwen in Den Bosch, worden de goederen van Mr. Henrik van Broekhoven verdeeld onder zijn 5 kinderen. Daarbij komt zijn zoon Peter, getrouwd met Lucia van Hohenstein vrouwe van Arendonk, in het bezit van de onroerende goederen op de

Mughevel⁴. Peter was in 1598 schepen van Den Bosch en rentmeester van de Staten van Brabant in het kwartier van Den Bosch. Hij stierf in 1626. Op 6 januari 1646 verkoopt Peters broer Rogier, als gemachtigde, voor schepenen Adriaan Jans Spierings en Jan Hermans Schuurmans van Gestel, een slootgen off steenen huysinghe met lanckhuys ende hoff, daer 't selve slootgen inne is staende metten besloten hoff en koyweyde genaamt de poortcamp aan Jonker Guilliam (Willem) Abseloons, man van Isabella van Broekhoven.

Antonetta Abseloons, gehuwd met Alart Adriaans van Riedwijck, verkocht het goed op 22 juni 1668 aan Adriaan Peter van Beugen. De verkoop werd omschreven als een slootien off steenen woonhuys, erve, hoff en boomgaert, daer 't selve huys off slotje staende is, met een ander huys genaamt het lanckhuys ende den besloten hoff mette hellicht van de straet ende opgaende eycken bomen staende op de selve hellicht van de voors. straet, te lancx neffens den besloten hoff tot aen seeckere schuur aldaer staende ende gehoorende aan de naerbeschreven hoeve lants, met oock d'erve liggende tusschen deselve schuere ende het lanckhuys, mitsgaders de hellichte van de steegde lancx neffens de gracht van 't voors. slootie tot het brugske aldaer liggende, mitsgaders eenen weycamp genaamt de Poortcamp, mette houtwasschen daer rontsomme op ende staende, groot oock begrepen ende gecompheendeert is den nieuwen hoff met het hopveldeke ende houtboschken.

Een timmerman uit Den Dungen, Antonis Harman Pulser, verklaart op 24 september 1683 dat ten tijde als de erfgenamen van Jonker Abseloons het slootgen den Mughevel, gelegen onder St. Michielsgestel op den Horck, hadden vercoft, alwaer den heere requirant (= heer Johan van Schijndel) met sijne moeder als huerderesse ten tijde der vercooping inne was wonende, ende mits de voors. vercoopinge eenige jaeren daer naer most verhuysen, mits Adriaan Peters van Beugen, cooper des voors. slootgen aldaer self quam wonen, dat hij requirant in den naeme van sijn Ed. moeder hem attestant heeft versocht ende gebruyckt als timmerman om den huysraet ende houtwertck van den voors. heere requirants moeder int overhuysen uyt malkanderen te doen ende weder in malkanderen te setten, waarbij enige geschilletjes over enige ribben in het koets-huis ontstonden⁵.

Jan van den Eeckart, in 1707 wonende op de *adelijcke huysinge genaamd de Muggenheuvel*, was burgemeester van Gestel, 70 jaar, had last van aamborstigheid, een breuk, een slecht gehoor en een slecht gezicht⁶. In 1720 wordt melding gemaakt van een openbare verkoping ten huize van de Mugheuvel, waarbij veel goud en zilver werd verkocht⁷.

Uit een andere bron kan men opmaken dat de bewoners van het pand op de Mugheuvel geen "gewone mensen" zijn geweest. Zo vermeldt het doopboek van Nederduitse Gereformeerde kerk van Den Dungen dat op 26 februari 1758 een kind werd gedoopt, S(L)epardus genaamd, zijnde een zoon van Jerich Michiel Colf. Colf was koetsier van den Heer Hoijen van Papendrecht wonende op de Mugheuvel⁸.

Afbraak en verkoop

Blijkbaar heeft de verkoop te maken met het overlijden van Theresia de Stockmans, de toenmalige eigenaresse. Zij was gehuwd geweest met Johan Vorstenbosch. Benedictus Arnoldus de Stockmans en zijn drie meerderjarige kinderen, Benedictus, Maria-Hendrica en Anna-Catharina, kwamen na haar overlijden via vererving in het bezit van het onroerend goed op de Mugheuvel, waartoe het kasteeltje behoorde. Benedictus Arnoldus was getrouwd met Maria Anna Theresia Vorstenbosch, dochter van Johan, heer van Zegenwerp, en Adriana Mechteld van den Eeckart, erfdochter van Aelst.

In de 's-Hertogenbossche Courant, de voorloper van het huidige Brabants Dagblad, kan men tussen 18 november 1774 en 3 maart 1775 een aantal "advertenties" lezen, waaruit blijkt dat het kasteeltje inmiddels was afgebroken⁹. In een zestal publieke verkopen werd ter plaatse de afbraak van het kasteel op de Mugheuvel ten overstaan van de schepenen verkocht. Van deze verkopen zijn de complete kavellijsten in het archief bewaard gebleven⁸. Daarbij zijn zowel de koper als de verkoopsprijs vermeld. Namens Benedictus Arnoldus de Stockmans en zijn kinderen werden diverse goederen "alle gestaan ende gelegen onder de heerlijkheid Herlaer op den kasteele genaamt den Muggenheuvel" verkocht. Achtereenvolgens worden hier de aankondigingen in de 's-Hertogenbossche Courant en de gedetailleerde kavellijsten van de verkopen

vermeld.

De "advertentie" in de krant van 18 november 1774 (nr. 92) luidt :

"Op Vrijdag den 25 November 1774 des 's morgens ten 9 uuren zal tot St Michiel Gestel, op den Kasteele genaamt den Muggenheuvel publicq verkogt worden, een Extra Ligte Koets, een Berlijn, konnende met vier en twee wielen gereeden worden, een groote partije Vloerplancken en Ribben, een Afgeplankte Schuur, een dito Hoenderkooij, eenige fraaij gewerkte hekkens, en Espaljeeren, item verscheide jong aangelegde Taxis, Beuke en Doorne Hagen en Berceau, een groote quantiteit alderbeste jonge feine Vrughtdragende Fruitboomen van verscheide soorten, en fatcoenes, Pyramiedes van Taxis, een groote partije meubilaire goederen, en oude Fruitboomen, dienende tot Werk en Brandhout, Mitsgaders een geheele Schouwe extra wel gewerkt van Wagelschot met zijn Yzere en Koopere Plaatens, Item een geschilderde Tapijt van een groote Zaal, verbeeldende de Hijstorie van Joseph".

De kavellijst van de verkoop van 25 november 1774 luidt :

1) een houte loos en meubelen 2) een orlogie 3) 1 kist etc. 4) 1 bel 5) 1 bord, stoel etc. 6) 1 glase kast 7) 1 kist 8) dito 9) 1 koop planken 10) dito 11) houtwerk 12) dito 13) een planken heijning 14) het hoenderkot 15) 8 fruytbomen 16) latwerk 17) 7 opgaande lindebomen en een taxis heg 18) het bovenstel van een brug met de poort 19) 4 fruytbomen 20) noordkerssen 21) een moerbessie boom 22) een taxis perk met sijn pyramiden 23) een notenboom en appelboom 24) een vierkant park met fruytbomen 25) 4 oude fruytbomen 26) een vierkant perk met jonge fruytbomen 27) dito 28) dito 29) fruytbomen 30) latwerk rontom de vijver 31) eenige stam bomen 32) een ijpe heg 33) dito 34) dito 35) de brug met een poortje 36) een partij queeboomen 37) een poort of hekke 38) een gedeelte van een planke heyning 39) t/m 42) dito 43) primo : fruytbomen 44) secundo : fruytbomen 44 t/m 46) dito 47) een doorne heg 48) 6 fruytbomen 49) dito 50) beuke heesters 51) t/m 56) dito 57) planke heyning 58) dito 59) de fruytbomen aan de planke heyning 60) 15 noordkerssen 61) kerssebomen 62) oude fruytbomen met sijn espaljeere 63) kerssebomen 64) een beuke heg 65) dito 66) een taxis hegge 67) drie apricoose bomen.

Ongenummerd : 1 leegerwagen, een koets, 1

berlijn, 2 raderen, 1 kast, 1 glase dito, 1 schoorsteen met 4 platen, het geheele behangsel en de tapijten in de groote kamer.

De opbrengst van de verkoop van 25 november 1774 bedroeg 499 guldens en 15 stuivers.

De "advertentie" in de krant van 23 december 1774 (nr. 102) : "Men zal publicq en voor alle Man Verkopen op Woensdag die wezen zal den 4 januari 1775 op den Muggenheuvel omtrent de Dungensche Kerk, onder St Michiel Gestel, eene quantiteit fijne Denne Mastboomen, bekwaam tot Merlenhout, alsmede eenige Beuke, Eijke en Nooteboomen, eenige populieren, mitsgaders, nog een quantiteit jonge Qualster Boomen".

De kavellijsten van de verkoop van 4 januari 1775 :

1) 3 linde bomen, 2) 3 dito 3) 2 dito 4) 1 noteboom 5) 1 dito 6) 2 popelen, schaarhout ten westen op de dreef, schaarhout ten oosten aldaar 7) 3 bomen 8) 3 bueke bomen 9) 4 dito 10) 4 dito 11) t/m 13) 3 dito 14) 2 bomen 15) 3 dito 16) schaarhout met de wortelen in de wey 16) 3 dennebomen 17) 2 dito 18) 3 dito 19) t/m 31) 2 dito 32) t/m 34) 1 dito 35) t/m 46) 2 dito 47) 3 dito 48) 3 dito 49) 2 dito 50) 2 dito 51) 1 dito 52) 2 dito 53) 2 dito 54) 1 dito 55) 2 dito 56) t/m 60) 2 dito 61) 3 dito 62) 2 dito en ongenummerd : een heg schaarhout en 31 qualster bomen.

De opbrengst van de verkoop van 4 januari 1775 bedroeg 431 gulden en 8 stuivers.

De "advertentie" in de krant van 17 januari 1775 :

1) 3 eijke bomen 2) 2 dito 3) 3 dito 4) 3 dito 5) 2 dito 6) 2 dito 7) t/m 40) kopen schaarhout 41) de willige voor de erve 42) een esseboom 43) palen in de wiel 44) al het schaarhout int busselke 45) een esseboom 46) 2 dito 47) 3 dito.

De opbrengst van de verkoop van 17 januari 1775 bedroeg 316 gulden en 17 stuivers.

De "advertentie in de krant van 24 januari 1775 (nr. 7) :

"Verkoop op 30 Januari 1775 te St Michiel Gestel op den Castele Muggenheuvel beginnen te Verkoopen om negen uur 's morgens, een gedeelte van deszelfs afbraak bestaande in een groote quantiteit Steene, Balken, Ribbens, Pannen, Gebondes, een loode pomp met al zijn toebehoor, fraay gewerkte schoorstenen met Spiegel en Schilderijen, voorzien van Koopere en Yzere Platen, Paardekrip voor 6 paarden, met nog een

partij Deurens en Couzijnen van allerhande soorten".

De kavellijsten van de verkoop van 30 januari 1775 :

1) een hout gewerkte schouwe met 4 platen 2) de schouw in de groote saal tot de solder met de platen 3) grijne planken 4) dito 5) brandhout 6) 2 deuren 7) een deurgebond 8) 2 cousijnen 9) 1 tweeligt cousijn 10) 1 tweeligt dito 11) dito 12) dito 13) 1 dak met 2 kleijne cousijnen 14) 7 grijne ribben 15) 1 balk met 3 ribben 16) 1 balk met 4 ribben 17) een partij balken en ribben 18) opscheuten en ander hout 19) een partij gemeen hout 20) dito 21) een stuk van een brug met 2 palen 22) dito 23) planken 24) brand en ander hout 25) planken 26) een krib, reep met sijn toebehoren 27) een krib en borstboom 28) een klokketentje ect. 29) planken 30) brand en ander hout 31) een mantelboord 32) 2 fliergebonden 33) een partij sparren 34) dito, 20 kopen stenen, 1 koop kleine stenen 1) 450 blauwe pannen 2) dito 3) voorsten en 350 pannen 4) 400 rooije pannen 5) dito 400 6) dito 400 7) 400 plavuysen 8) dito 400 9) 330 dito 10) een eijsere plaat 11) de pomp 12) pompsteen en (13) een kasje.

Ongenummerd : un oeil de beuf, een ijsere plaat en een bel.

De opbrengst van de verkoop van 30 januari 1775 bedroeg 327 guldens en 10 stuivers.

De "advertentie" in de krant van 10 februari 1775 (nr. 12) :

"Op Maandagh den 13 Februarij 1775 zal men publick en voor alle man Verkoopen, op den Castele Muggenheuvel tot St Michiel Gestel den Tweeden Afbraak van voorn. Casteel bestaande in een groote partij Steenen, Pannen, Ribbens, Balken, grijne vloer en solder planken, geheele gebondes met toebehoor, en verders al wat bij dito soort Van afbraaken bij vald".

De kavellijsten van de verkoop op 13 februari 1775 :

1) een deur cousijn 2) een dakvenster met de kap 3) een kruysraam 4) 12 planken 5) 5 ribben 6) 8 planken 7) 5 ribben 8) 8 planken 9) ribben 10) 8 planken 11) ribben 12) 8 planken 13) ribben 14) 8 planken 15) ribben 16) 8 planken 17) timmerhout 18) ribben 19) ribben 20) timmerhout 21) een houte goot en ribben 22) sparren 23) twee gebonden 24) twee en een half dito 25) een houte bekleedsel van een schouw met een schilderij 26) t/m 43) 18 kopen steen 44) t/m 47) 4

kopen pannen 48 t/m 51) 4 kopen plavuysen 52) keystenen 53) een eegt.

De opbrengst van de verkoop van 13 februari 1775 bedroeg 225 guldens en 16 stuivers.

De "advertentie" in de krant van 3 maart 1775 (nr. 18) :

"Op Maandag den 6 Maart 1775 zal den derde Afbraak van 't Casteel den Muggenheuvel onder St Michiel Gestel publicq verkogt worden. Bestaande in negen Schuifraamen van 48 glazen met haar Blindens, dubbele en enkele Deur Cousijnen, Ribben van 5 en 7 lang, van 20 tot 24 Voeten grijne Vloer planken, allerhande Timmerhout, beste steene moppen, blauwe pannen, een groote partij Dak leijen, met nog drie dubbelde Brifees".

De kavellijsten van de verkoop op 6 maart 1775 :

1) 2 fliergebonden 2) 2 halve dito 3) 2 fliergebonden 4) afval van timmerhout 5) 5 ribben 6) 6 dito 7 t/m 12) 5 dito 13) planken 14) dito 15) dito 16) lijstwerk 17) planken 18) dito 19) afval van timmerhout 20) gordenhout 21) dito 22) dito 23) dito 24) eijke ribben 25) een porte brisee 26) een deur 27) een porte brisee 28) 2 dakvensters 29) een paneeldeur 30) een dubbele deur 31) een scuijfraam 32 t/m 35) dito 36) een schuifraam met blindens 37 t/m 39) dito 40) 6 kopen pannen 41) 5 kopen leijen 42) 27 kopen steenen.

De opbrengst van de verkoop van 6 maart 1775 bedroeg 325 guldens en 3 stuivers.

De "advertentie" in de krant van 21 maart 1775:

1) houtwerk 2 t/m 13) idem 14) een deurgebond 15 t/m 19) dito 20) een glascousijn 21 t/m 29) dito 30) 38 kopen steen 31) plavuysen 32) keijen.

De opbrengst van de verkoop van 21 maart 1775 bedroeg 140 guldens en 16 stuivers.

De totale opbrengst van de verkopen bedroeg niet minder dan 2267 guldens en 3 stuivers.

Naast de hierboven vermelde goederen zal waarschijnlijk een deel van de bezittingen onderhands verkocht zijn en die zijn natuurlijk niet in de totale opbrengst opgenomen. Ook lijkt heel aannemelijk dat een (groot) deel van de afbraak gebruikt werd voor de (her)bouw van huizen c.q. boerderijen. Veel boerderijen zijn namelijk op het eind van de achttiende eeuw ver- of herbouwd. Dat blijkt uit de ankercijfers die op diverse (Dungense) boerderijen voorkomen.

Verkoop van het onroerend goed op de Mugheuvel

De familie De Stockmans had binnen en buiten de heerlijkheid Sint-Michielsgestel en Gemonde veel onroerende goederen. Nadat de afbraak van het kasteeltje was verkocht ging men onder andere over tot verkoop van het perceel grond waarop het kasteeltje gestaan had met de bijbehorende boerderij(en). Uit een acte van 17 september 1779 blijkt dat Benedictus Arnoldus de Stockmans mede uit naam van zijn drie meerderjarige kinderen, Jeronimus Benedictus, Maria Henrica en Anna Catharina voor de schepenen van de heerlijkheid St-Michielsgestel en Gemonde aan Wouter Hairwassers de volgende onroerende goederen had verkocht. "De geheele nederhuyzinge met de toren van het kasteel genaamd de Muggenheuvel met aangelegen hoven, landerijen en houtbosch, met de sloot of gragt, groot omtrent twaalf lopensen". De verkoper reserveerde echter het vrije gebruik van het huis, de toren en de hof in zoverre die althans bij Antonie Verhoeven en Peter Vorstenbosch bewoond en gebruikt werden, zolang Peter Vorstenbosch dat wenste. Daarvoor zou de koper vanaf Pinksteren 1781 12 gulden per jaar van de verkoper ontvangen. Hairwassers kocht het onroerend goed voor 1210 gulden.

Eigendomsverhoudingen op de Mugheuvel na 1832

De kadastrale gegevens van 1832 op de Mugheuvel geven ons de volgende informatie over de eigendommen¹⁰. Tot het bezit van Wouter Francis Hairwassers behoorden ter plaatse van de Mugheuvel onder andere sectie B nr. 858 (huis, schuur en erf) ter grootte van 8 aren en 28 centiaren (Grote Molenstraat 8), sectie B nr. 858a (huis) op een perceel ter grootte van 82 ca en verder de daarnaast gelegen percelen sectie B nr. 859, (bouwland) ter grootte van 36 a en 70 ca en sectie B nr. 856 (bouwland) ter grootte van 22 are en 80 ca (fig. 2). Voornoemde onroerende goederen verkreeg Wouter Francis Hairwassers via vererving van zijn grootvader die het goed in 1779 bij voormelde acte van de familie De Stockmans had gekocht.

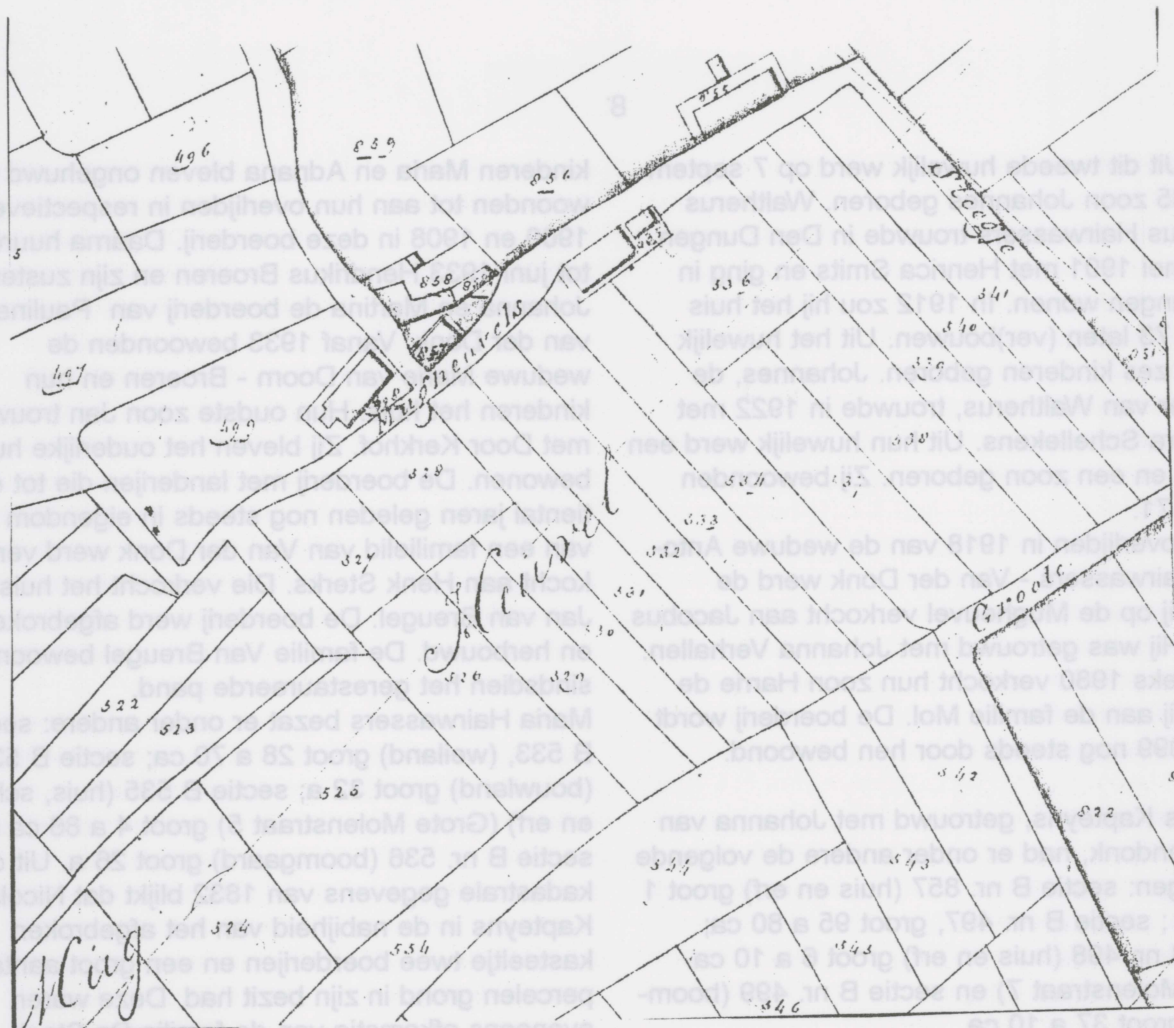


Fig 2 De Mughevel volgens het kadaster van 1832; gemeente St. Michielsgestel, sectie B

Het huis op perceel sectie B nr. 858a werd vanaf omstreeks het midden van de negentiende eeuw niet meer als woning gebruikt.

De familie Hairwassers neemt in dit artikel een specifieke plaats in. Zij bleven immers vanaf 1779 tot 1918 op de Mughevel wonen. Wouter Francis Hairwassers werd op 29 augustus 1711 te Sint-Michielsgestel gedoopt. Zijn ouders waren Frans Hairwassers en Henrica van der Meer. Wouter werd begraven op 29 december 1787 en liet bij overlijden een zoon en twee kleinkinderen achter. Hij was te Sint-Michielsgestel op 29 april 1736 getrouwd met Anna Hubertus van den Bogaart. Hun enige zoon Frans was landbouwer en woonde eveneens op de Mughevel. Hij trouwde met Catharina Vughts. Uit dit huwelijk werd zoon Wouter geboren. Deze Wouter werd gedoopt in Den Dungen op 22 januari 1796. Toen hij op 29-jarige leeftijd trouwde woonde hij op Mughevel nr. 12. Hij was landbouwer van beroep. Hij

huwde te Sint-Michielsgestel op 8 mei 1825 met de 29-jarige Margaretha van Esch. Zij werd geboren in St-Oedenrode (Gemonde) en op 23 september 1795 gedoopt. Na hun huwelijk bleef het echtpaar wonen op de Mughevel in de ouderlijke woning van Wouter.

Uit hun huwelijk werden drie kinderen geboren : Francijna, Geertruida en Hendrikus. Laatstgenoemde Hendrikus Hairwassers, geboren te Sint-Michielsgestel op 8 augustus 1832, trouwde op 20 mei 1868 in Den Dungen met Johanna Voermans. Johanna werd geboren in Den Dungen op 3 september 1832. Na hun huwelijk bleven zij in de ouderlijke woning op de Mughevel wonen waarna de ouders van Hendrikus, Wouter en Margaretha, in 1868 naar Den Dungen verhuisden. Uit het huwelijk van Hendrikus en Johanna Voermans werd op de Mughevel op 3 februari 1871 zoon Waltherus Josephus en op 22 april 1875 dochter Johanna geboren. Na het vroegtijdige overlijden van Johanna Voermans hertrouwde Hendrikus met Antonetta van der

Donk. Uit dit tweede huwelijk werd op 7 september 1885 zoon Johannes geboren. Waltherus Josephus Hairwassers trouwde in Den Dungen op 15 mei 1901 met Henrica Smits en ging in Den Dungen wonen. In 1912 zou hij het huis Grinsel 73 laten (ver)bouwen. Uit het huwelijk werden zes kinderen geboren. Johannes, de halfbroer van Waltherus, trouwde in 1922 met Theodora Schellekens. Uit hun huwelijk werd een dochter en een zoon geboren. Zij bewoonden Grinsel 71.

Na het overlijden in 1918 van de weduwe Antonetta Hairwassers - Van der Donk werd de boerderij op de Mugheuveld verkocht aan Jacobus Voets. Hij was getrouwd met Johanna Verhallen. Omstreeks 1980 verkocht hun zoon Harrie de boerderij aan de familie Mol. De boerderij wordt anno 1999 nog steeds door hen bewoond.

Nicolaas Kapteyns, getrouwd met Johanna van de Merendonk, had er onder andere de volgende bezittingen: sectie B nr. 857 (huis en erf) groot 1 a 75 ca ; sectie B nr. 497, groot 95 a 80 ca; sectie B nr. 498 (huis en erf) groot 6 a 10 ca (Grote Molenstraat 7) en sectie B nr. 499 (boomgaard) groot 37 a 10 ca.

Het huis op perceel sectie B nr. 857 werd vanaf omstreeks het midden van de negentiende eeuw als schuur gebruikt. Vanaf 1847 werd het pand Grote Molenstraat 7 bewoond door Engelbert van de Meerendonk die getrouwd was met Ardien van den Berk. Hun dienstmeid Francijna van Gemert trouwde in 1861 met Adrianus Verhoeven. Laatstgenoemden bewoonden het huis tot mei 1878. Hendrikus Sanders getrouwd met Johanna Vissers en hun zonen Piet en Hendrikus woonden er vanaf 1878. Hun jongste zoon Marinus werd op de Mugheuveld op 25 januari 1879 geboren.

Marinus trouwde op 22 januari 1909 met Johanna van der Schoot en zette het boerenbedrijf op de ouderlijke woning voort. Drie van de kinderen uit voornoemd huwelijk bewonen momenteel nog steeds boerderij Grote Molenstraat 7.

Peter van der Donk bezat er onder andere : sectie B nr. 853 (bouwland) groot 67 a en 70 ca; sectie B nr. 854 (boomgaard) groot 28 a en 30 ca en sectie nr. B 855 (huis, schuur en erf) groot 5 a en 50 ca (Grote Molenstraat 6). Peter was getrouwd met Hendrien van de Westelaken. Hun

kinderen Maria en Adriana bleven ongehuwd en woonden tot aan hun overlijden in respectievelijk 1900 en 1908 in deze boerderij. Daarna huurden tot juni 1933 Hendrikus Broeren en zijn zusters Johanna en Martina de boerderij van Pauline van der Donk. Vanaf 1933 bewoonden de weduwe Marie van Doorn - Broeren en hun kinderen het huis. Hun oudste zoon Jan trouwde met Door Kerkhof. Zij bleven het ouderlijke huis bewonen. De boerderij met landerijen die tot een tiental jaren geleden nog steeds in eigendom was van een familielid van Van der Donk werd verkocht aan Henk Sterks. Die verkocht het huis aan Jan van Breugel. De boerderij werd afgebroken en herbouwd. De familie Van Breugel bewoont sindsdien het gerestaureerde pand.

Maria Hairwassers bezat er onder andere: sectie B 533, (weiland) groot 28 a 70 ca; sectie B 534 (bouwland) groot 32 a; sectie B 535 (huis, schuur en erf) (Grote Molenstraat 5) groot 4 a 86 ca en sectie B nr. 536 (boomgaard) groot 26 a. Uit de kadastrale gegevens van 1832 blijkt dat Nicolaas Kapteyns in de nabijheid van het afgebroken kasteeltje twee boerderijen en een groot aantal percelen grond in zijn bezit had. Deze waren eveneens afkomstig van de familie De Stockmans. Blijkbaar heeft Nicolaas Kapteyns deze boerderij gekocht, want hij bewoonde korte tijd na 1832 het pand. Hun zoon Hendrikus Kapteijns trouwde met Henrica Verhoeven. Zij bleven er tot 1864 wonen waarna men naar Berlicum verhuisde. Na hun verhuizing werd de boerderij verhuurd aan respectievelijk Jan Goossens getrouwd met Johanna Maria van de Westelaken tot 1882, aan Wilhelmus Kusters getrouwd met Johanna den Otter van 1882 tot 1902 en aan Hendrikus van Gestel getrouwd met Maria van Grinsven vanaf 1902. Hendrikus van Gestel heeft de boerderij van de familie Kapteyns in de dertiger jaren gekocht. Hun jongste dochter Johanna (Anna) trouwde met Jan Sterks. Zij bleven de ouderlijke woning bewonen. Hun zoon Henk Sterks nam de boerderij van hun ouders over en oefent nog steeds een agrarisch bedrijf uit. De familie concentreert zich in hoofdzaak op de vee- en bloembollenteelt. Daarnaast heeft men een moestuin waarvan de oogst volgens Dungens gebruik op diverse markten wordt verkocht.

Het kasteeltje werd omstreeks 1774 afgebroken en van de daarbij behorende boerderijen bestaat

alleen het pand Grote Molenstraat 8 nog. Beide andere woningen (sectie B 858a en B 857) zijn na verloop van tijd als schuur gebruikt en later afgebroken. De boerderijen Grote Molenstraat 7 en 8 werden beide in 1935 door brand verwoest en herbouwd. Bij de herbouw van de boerderij Grote Molenstraat 8 ging het laatste restant van de kasteeltoren verloren (fig. 3).

Een jaar of tien terug werd het huis Grote Molenstraat 5a door de familie Sterks gebouwd. Verder kan men uit diverse acten opmaken dat er op de Mugheuveld eeuwenlang veel tuinbouw, fruit- en hopteelt is geweest. Dat blijkt uit diverse acten van verkopen en de eerdergenoemde kadastrale gegevens van 1832. In de loop van de 18e eeuw is de hopteelt verdwenen. De tuinbouw en de fruitteelt hebben zich kunnen handhaven tot de ruilverkaveling van de jaren 1960.

De familie Mol is al enkele decennia eigenaar van boerderij Grote Molenstraat 8. Op het daarbij behorend perceel achter hun boerderij heeft het

kasteeltje gestaan. Bij graafwerkzaamheden c.q. beplanting op dat perceel zijn diverse restanten van het voormalig kasteel gevonden. Deze worden door de familie zorgvuldig bewaard. Professor drs. H.L. Janssen van de bouwhistorische en archeologische dienst van Den Bosch kwam in april 1997 op voorstel van de schijver van dit artikel en de eigenaar van het bewuste onroerend goed ter plaatse de situatie in ogenschouw nemen. De gevonden restanten van het kasteeltje en een observatie van het betreffende gebied zouden er op wijzen dat men wellicht te maken heeft met een vijftiende-eeuwse of vroegere nederzetting. Hopelijk kunnen "deskundigen" uit voornoemde (kavel)lijsten en de andere beschrijvingen die in dit artikel zijn opgenomen, opmaken welke omvang het kasteeltje moet hebben gehad.

Daarom worden voornoemde gegevens in dit artikel ook expliciet vermeld. Verder (archeologisch) onderzoek zal in de toekomst op diverse vragen een bevredigend antwoord kunnen geven.



Fig 3 Omstreeks 1925 werden Jacobus Voets en Johanna Verhallen en hun kinderen Marie, Harrie, Grada en Anna (vlnr) gefotografeerd aan de achterzijde van hun huis.

Wellicht kan na reconstructie een schets van het voormalige bouwwerk worden gemaakt.

Bronnen

- 1 Taxandria, jaargang X11, 1905, blz. 10 t/m 14.
- 2 A.H. Schuttelaars, Heren van de raad, bestuurlijke

elite van 's-Hertogenbosch in de stedelijke samenleving (1500 - 1580). Nijmegen (1999).

3 GAH R 1277, 20-4-1508 en R 1470, 15-9-1598

4 GAH R 1477, 13 jan 1606

5a GAH N 4724, f 158, 24 sept 1683

5b N 1059, f 29, 14-5-1707

5c N 1065, 21-3-1720

6 GA DD en GA ST-MG, burgerlijke stand, DTB-boeken (o.a. GADD nr. 13 folio 5) en bevolkingsregisters.

7 GAH, De 's-Hertogenbossche Courant, jaargang 1774 en 1775.

8 GAST-Mg, inv. nr. 174 en 175.

9 Idem, inv. nrs. 1869 en 1870.

10 RANB 095.01, inv.nr. 4265

Bouwactiviteiten aan en rond de kerk (7); de torens van de Dungense kerk

door R. van Nuland.

De St. Jacobskapel 1380-1533

Omstreeks 1380 stond er in Den Dungen een kapel, die bediend werd door een rector. Over de bouwgeschiedenis van de kapel is helemaal niets bekend, alleen een paar namen zijn bekend gebleven. Zo was in 1419 Peter van Tuil de bedienaar van de kapel en waren Jan Hals, Jan Barniers en Jan van den Kamp de kapelmeesters. Omstreeks 1450 is Gerard Gerards van Schoonhoven rector.

Enige jaren later is er sprake van enige bouwactiviteiten. In 1452 kocht kapelmeester Jan Glaviman 50.000 stenen ten behoeve van de uitbreiding of verbouwing van de St. Jacobskapel. Men kan aannemen dat de kapel die in 1452 tot stand kwam dezelfde is als het priesterkoor van nu¹. Vermoedelijk heeft er op de kapel een toren(tje) gestaan waarin de klok kwam te hangen die in 1452 door de Bossche klokkengieter Jan Hoornken was gegoten².

De bouw van het schip met de torens in 1533: de vieringtoren

Achter in de kerk bevindt zich een sluitsteen in het gewelf waarop het jaartal 1533 staat. Daarom neemt men aan dat toen het schip van de kerk is gebouwd. Aan de bouw ervan is nog duidelijk te zien dat het oorspronkelijk de bedoeling was een kruiskerk te bouwen. Hiervan getuigen de extra zware pilaren vooraan in de kerk. Bovendien wijzen de verzwaarde steunberen aan de buitenzijde en de dichtgemetselde bogen hierop. Deze moesten kennelijk de doorgangen vormen naar de transepten. Een van de kenmerken van een

kruiskerk is dat er boven de viering (de vierkante ruimte voor het priesterkoor waar het middenschip en de transepten elkaar kruisen) een toren staat. Ook in Den Dungen verrees in 1533 boven de viering de zogenaamde vieringtoren. In 1899 werd deze afgebroken. Alleen de stoel op de gewelven, waarop die toren rustte, is gespaard gebleven. Een afbeelding van de vieringtoren is te zien op een schets die Hendrik Verhees in 1794 van de Dungense kerk maakte en eveneens op de achtergrond van een portret van pastoor Van Iersel uit ca 1856. Dit schilderij hangt momenteel in de sacristie (figuur 1).

De kleine toren

Behalve de vieringtoren, die in Den Dungen ook wel de grote of lange toren genoemd werd, kwam er in 1533 nog een tweede toren. Deze stond op de voorgevel en werd de kleine toren genoemd. In de tweede helft van de 18e eeuw was deze zo bouwvallig geworden dat hij dreigde in te storten. De gemeentelijke kerkmeesters besloten hem in 1772 af te breken om verdere kosten te besparen³. In de dakconstructie is nog duidelijk te zien waar hij gestaan heeft.

De bouw van de huidige toren en de doopkapel

Na de Vrede van Münster in 1648 werd de katholieke godsdienst verboden en kwamen de kerken in handen van de protestanten. Deze periode duurde tot 1794. In die tijd mochten er alleen schuurkerken gebouwd worden. In 1794 brak er een nieuw tijdperk aan: er kwam vrijheid van godsdienst. Veel parochiekerken werden aan de katholieken terug gegeven en nieuwbouw was

weer geoorloofd. De meeste kerken waren in verval geraakt, zodanig dat er in het tijdvak 1794 - 1853 noodgedwongen voornamelijk sprake was van restauratie. Pas na het herstel van de Bisschoppelijke Hiërarchie in 1853 kwam de nieuwbouw goed van de grond en werden op grote schaal nieuwe kerken en kloosters gebouwd. Er heerste als het ware een inhaalslag, die zijn hoogtepunt vond rond de eeuwwisseling. Vrijwel alle kerken verzezen in de neo-gotische stijl, een bouwstijl die door Cuypers en zijn leerlingen werd geïntroduceerd⁴.

Een nieuwe toren

In 1892 volgde Th. van Beek, die sinds 1875 in Den Dungen kapelaan was, pastoor H. van Beurden op. Enige jaren na zijn benoeming kreeg hij "bouwkriebels". Hij wilde de kerk vergroten met twee transepten en er bovendien een toren

en een doopkapel aan toevoegen. Hij besprak zijn plannen met het kerkbestuur, dat vervolgens in 1898 aan de Roermondse architect C. Franssen de opdracht gaf een tekening en een begroting te maken⁵. Dat het kerkbestuur juist deze architect, een leerling van Cuypers, benaderde is niet zo verwonderlijk. Hij was namelijk in het Bossche bisdom geen onbekende als bouwer van verschillende neo-gotische kerken, o. a. in Asten, Boxtel, Cuyk en De Mortel⁶. Op de tekening die Franssen voor het kerkbestuur maakte is duidelijk te zien dat de kerk een kruiskerk zou worden. Het oorspronkelijke idee hiervoor uit 1533 is door Franssen overgenomen en opnieuw uitgewerkt. De kosten voor het bouwen van de transepten werden door hem begroot op 9765 gulden⁷. Het plan van de transepten heeft men laten varen. Besloten werd om alleen de toren en een doopkapel te realiseren.

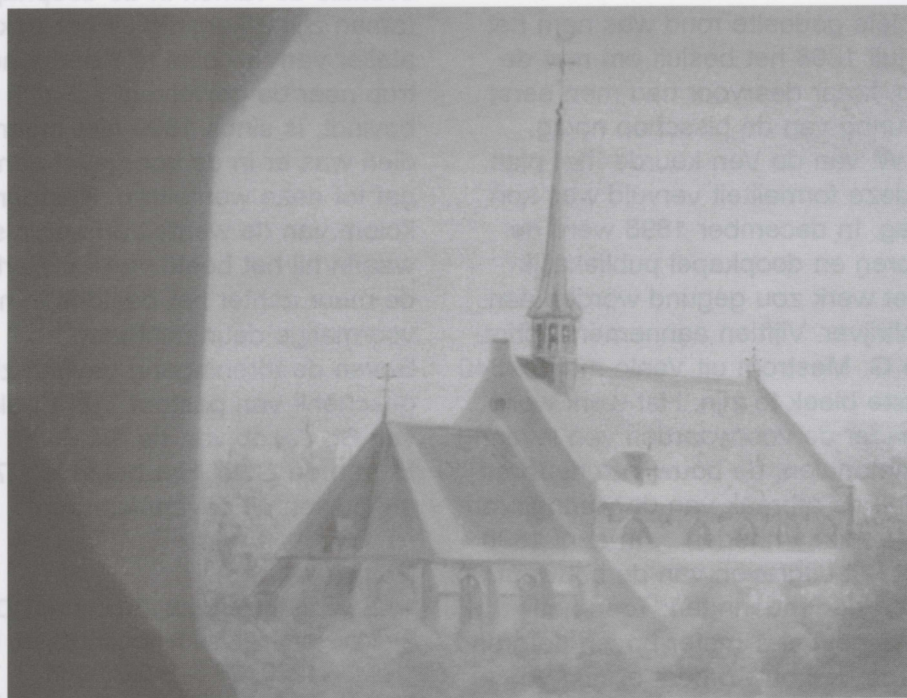


Fig 1 De kerk van Den Dungen rond 1850. Detail van een schilderij van pastoor Van Iersel.

De doopkapel

Voor 1898 had de Dungense kerk geen aparte doopkapel. Tegelijk met de toren is aan de noordzijde en buiten het eigenlijke kerkgebouw een doopkapel gebouwd. Men kwam er binnen door een deur in het torenportaal. Na de doop betrad men via het torenportaal de kerk. Onder pastoor Cox (1956-1978) heeft de doopkapel haar functie verloren, zij werd Mariakapel. De

deur in het torenportaal die naar de kapel leidde werd dicht gemetseld en achter in de kerk werd een nieuwe ingang naar de Mariakapel gemaakt.

De financiering

Het bouwen van een toren met een doopkapel was in 1898 even zo goed als nu een kostbare aangelegenheid. Voor de bekostiging ervan moest de pastoor een beroep doen op de paro-

chianen. Het plan voor de nieuwe toren vond onder de parochianen veel bijval; ze waren dan ook bereid om diep in de buidel te tasten. Een collecte bracht liefst 8859 gulden op. In de memoriale van de parochie heeft Van Beek keurig opgeschreven wie wat gegeven heeft⁸. Maar deze 8859 gulden waren lang niet voldoende. Uit een financieel overzicht dat de pastoor in 1901 naar de bisschop stuurde blijkt, dat het bouwen van de toren, de doopkapel en het bijkomend werk uiteindelijk 24.082,39 gulden heeft gekost⁹. Waar het kerkbestuur het ontbrekende bedrag vandaan haalde, is niet meer te achterhalen. Het is in ieder geval niet betaald uit de kerkekas. Was dit wel het geval geweest, dan zou het resterende bedrag terug te vinden zijn in de rekeningen en begrotingen van 1898, 1899 of 1900¹⁰.

De bouw

Toen het financiële gedeelte rond was nam het kerkbestuur in juli 1898 het besluit om met de bouw te starten. Maar daarvoor had men eerst nog de goedkeuring van de bisschop nodig. Bisschop Mgr. W. van de Ven keurde het plan goed¹¹. Toen deze formaliteit vervuld was kon men aan de slag. In december 1898 werd de bouw van de toren en doopkapel publiekelijk aanbesteed. Het werk zou gegund worden aan de laagste inschrijver. Vijftien aannemers schreven in, van wie G. Mestrom uit Venlo met 22.840 gulden de laagste bleek te zijn. Het werk werd hem gegund, onder de voorwaarden van levering van alle bouwmaterialen, de bouw van de toren en de doopkapel, de afbraak van de vieringtoren en bijkomende werkzaamheden¹². In april 1898 begon men met het uitgraven van de bouwput en het metselen van de funderingen. Toen het metselwerk tot ongeveer 1 meter boven de grond reikte, stagneerde de bouw omdat er niet voldoende profielstenen voorhanden waren, die nodig waren als overgangselement naar de opgaande muren. Het werk liep ruim 6 weken vertraging op. Pas begin juni 1899 kon het worden hervat. Een paar dagen daarna metselde pastoor Theodorus van Beek samen met de kerkmeesters Adrianus Vehoeven, Johannes Voermans, Andreas Smits en Marinus van de Westelaken de eerste steen in. Over het verdere verloop van de bouw is Van Beek in de memoriale zeer kort: *De bouw van de toren verliep zeer voorspoedig zonder dat er zich ernstige onge-*

*lukken voordeden*¹³.

De toren kreeg een grondoppervlakte van 8,5 x 8,5 m en is 62 m hoog. De spits van de toren is vanaf de trans tot aan het kruis 27 m en het kruis zelf is 3 m hoog.

Tegelijk met de bouw van de toren werden enkele andere aanpassingen aangebracht. Voor de voltooiing van de toren in 1899 betrad men de kerk door portalen in de zijbeuken. Op een schets die Hendrik Verhees in 1782 van de Dungense kerk maakte zijn die goed te zien. Nog steeds kan men in het metselwerk in de buitenmuren zien waar die portalen zich bevonden, vooral aan de noordzijde.

De voorgevel werd gedeeltelijk doorgebroken om een doorgang naar de eerste torenkamer te maken. Deze vormt nu met het zangkoor een geheel. Het grote grisailleeraam in deze torenkamer is door pastoor Van Beek geschonken evenals de ramen in de doopkapel. De grisaille-ramen zijn afkomstig uit het bekende glazeniers-atelier van Nicolas te Roermond¹⁴. De wenteltrap naar de gewelven, die zich achter in de kerk bevindt, is sinds 1899 niet meer in gebruik. Voordien was er in de voorgevel een deur die toegang gaf tot deze wenteltrap. Pastoor Cox heeft in de kolom van de wenteltrap een nis laten maken waarin hij het beeld van St. Barbara plaatste. In de muur achter het beeld is in het metselwerk de voormalige deur zichtbaar.

Boven de toreningang bevindt zich eveneens een geschenk van pastoor Van Beek, nl. het beeld van St. Jacob van de hand van de Bosschenaar H. van de Geld. Het beeld is 1,70 m groot en is gehouwen uit savonniersteen¹⁵.

Noten

- 1 L. van Minderhout, Brochure DD'69, p 3-5
- 2 Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Bosch Protocol R 1222, 26-8-1452, f 338
- 3 Gemeentearchief Den Dungen. Inv. nr. 18, rek. 1772
- 4 Naar Gothieken kunstzin, Uitgave: Het Noord-BrabantsMuseum, 1979
- 5 Kerkarchief Den Dungen (K.A.D.D.) inv. nr. 110, 17-7-1898
- 6 als 4
- 7 K.A.D.D. inv. nr. 137
- 8 Idem. inv. nr. 4, p 163-165
- 9 Bisschoppelijk Archief, dossier parochie Den Dungen
- 10 K.A.D.D. inv. nr. 232
- 11 Idem inv. nr. 110, 17-7-1898

12 Idem inv. nr. 110, 13-2-1898
 13 Idem inv. nr. 4, pag 165, nr. 438
 14 Idem
 15 Idem

Literatuur: H. Maas en R. v. Nuland, Een bakken voor parochie en dorp; De Dungense kerktoren honderd jaar (1899-1999), in: Het progammaboekje uitgegeven tgv de feestelijkheden rondom het honderdjarig bestaan van de toren.

Bouwgeschiedenis van Grinsel 4-6 in het kadaster

door L. van Minderhout

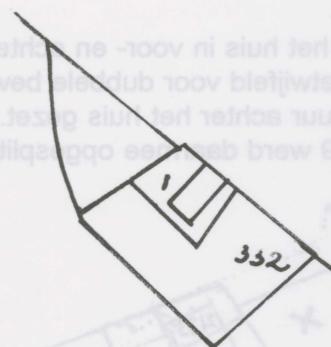
Mijn geboortehuis op het Grinsel had destijds nummer A 155. Mijn rode trapauto van toen ik een jaar of 10 was, gemaakt door mijn vader bij kinderwagenfabriek Mutsaarts in Tilburg, had daarom het nummerbord A 155.

Het was een nieuw huis, maar niettemin met een pomp in de keuken en de plee in de schuur, en met een kelder, die soms vol water liep. Hulpkaarten van het kadaster¹ kunnen de 19e- en 20e-eeuwse geschiedenis van huizen laten zien. Waarom zou ik niet met A 155 beginnen?

De eigenaar van het huis B331 in het kadaster van Den Dungen van 1832 was Willem Abrahams in Den Dungen. Het was volgens de kaart een klein huisje van ongeveer 8 m lang en nog geen 4 m breed dat met de korte gevel naar de straat stond, van de 7e klasse, d.w.z. een woonhuis voor landbouwers of ambachtslieden, bestaande uit een keuken en geut met een kleine zijkamer. Er was een hof bij, met het nummer B332.²

Willem Abrahams bezat ook B333 (Grinsel 10). Dit gehele erf had hij van Antonetta Marcus Abrahams verkregen en deze had het in 1817 gekocht van (een oudere) Willem Abrahams. Het huis was in het verpondingsboek van 1704 van Mathijs van Osch den jongen.³ Oudere gegevens van een huis op deze plaats zijn er niet.

De volgende eigenares was Johanna Catarina Merkelbach, dochter van Jan Merkelbach en Maria Abrahams; ze was huisvrouw van Christiaan van Osch, landbouwer in Den Dungen.⁴ Het gehele erf was 591 m² groot, waarvan de tuin 471.



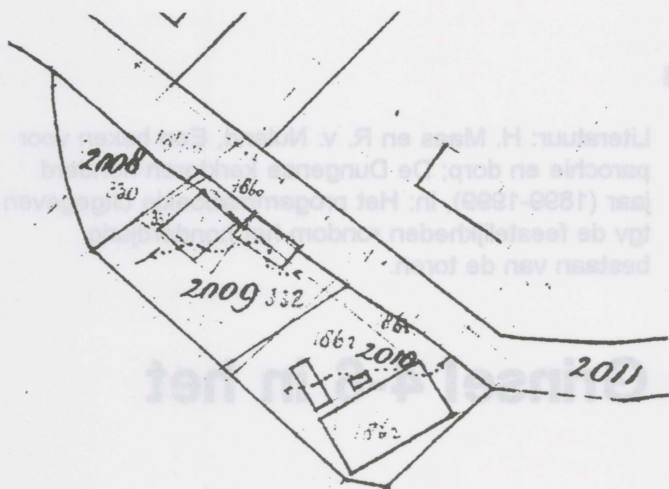
figuur 1 Kadaster 1832

Daarna kwamen het huis en erf en de tuin aan Willem van der Zanden, schoenmaker in St. Michielsgestel.⁵

Op hulpkaart 100 van juni 1876 is te zien hoe een strook van de gemeente, de straat, (een voorpoting), 60 m² groot, bij het erf kwam als nummer B1860; het werd geboekt als tuin. Het geheel was nu 651 m². In 1883 kocht Marinus Antoons van de Westelaken het huis en erf met de tuin.⁶

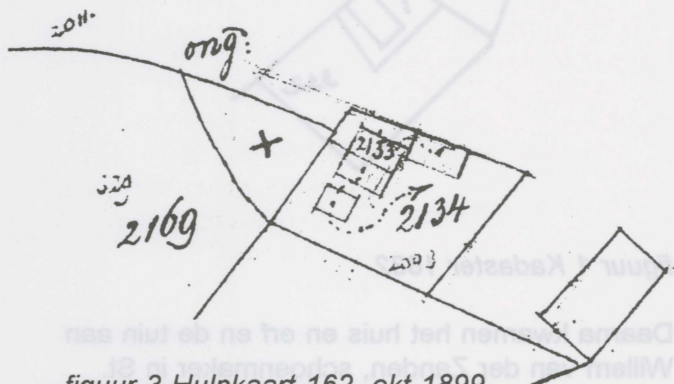
In 1890 vond er een herbouw plaats; het nieuwe huis was even lang als het oude maar ruim 7 m breed en het stond wat dichterbij de kerk. Ik neem aan dat het ook met de voorgevel aan de straat stond. De plattegrond ervan is beschreven en getekend in Het Griensvenneke 18 (1993), blz 38.

Tegelijkertijd werd op hetzelfde perceel aan de straat een schuur gebouwd. De oude nummers B331, B332 en B1860 gingen op in het nieuwe perceelsnummer B2009, dat 671 m² groot was doordat de begrenzing met de burens van B2010 veranderd werd (hulpkaart sectie B nr 135).



figuur 2 Hulpkaart 135, feb 1890

In 1899 werd het huis in voor- en achterhuis gesplitst, ongetwijfeld voor dubbele bewoning, en werd een schuur achter het huis gezet. Het perceel B2009 werd daarmee opgesplitst in



figuur 3 Hulpkaart 162, okt 1899

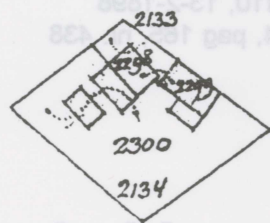
B2133 (voorhuis en schuur aan de straat) en B2134 (achterhuis, schuur achter het huis en de hof) (hulpkaart sectie B nr 162), resp. 140 en 537 m² groot.

In 1916 erfde Adriana van den Biggelaar, zonder beroep, weduwe van Marinus van de Westelaken het huis met de 2 schuren en het land.⁷

De schuur aan de straat werd in 1917 vergroot en voor een deel tot woning verbouwd (Adriana verkocht het in 1921 aan de gemeente en deze in 1930 aan Van Alebeek). Misschien werd er een andere schuur achter Grinsel 4-6 gezet, maar het zou ook kunnen zijn dat de tekenaar van het kadaster wat minder nauwkeurig was.

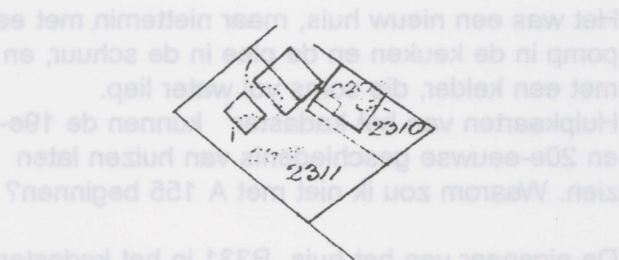
De nieuwe nummers werden B2298 (voorhuis Grinsel 4-6), B2299 (Grinsel 8) en B2300 (achterhuis, schuur en hof) (hulpkaart sectie B nr 228).

Toen Grinsel 8 in 1920 los werd gemaakt van het "moedererf" Grinsel 4-6, veranderde het nummer



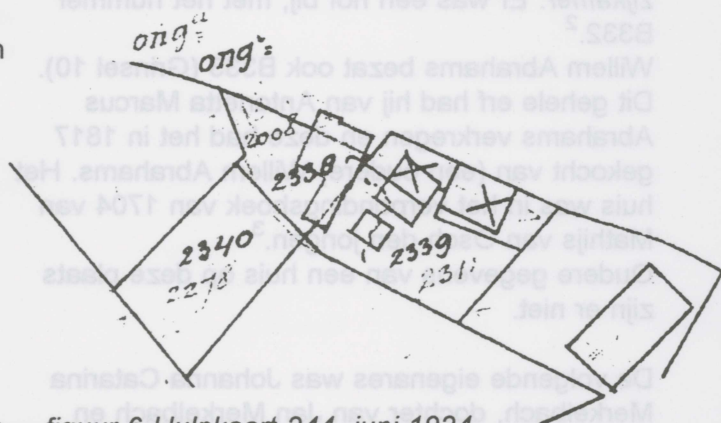
figuur 4 Hulpkaart 228, nov 1917

B2299 in B2310. Het achterhuis, de schuur en de hof kregen nummer B2311, omdat er immers een stukje van de hof was afgegaan (hulpkaart sectie B nr 235).



figuur 5 Hulpkaart 235, okt 1920

Door de bouw van Grinsel 2 in 1924 ("overbouw") ontstond een andere perceelscheiding; het nummer B2311 van achterhuis, schuur en hof werd gewijzigd in B2339 (hulpkaart sectie B nr 244). Het voorhuis behield nummer B2298.

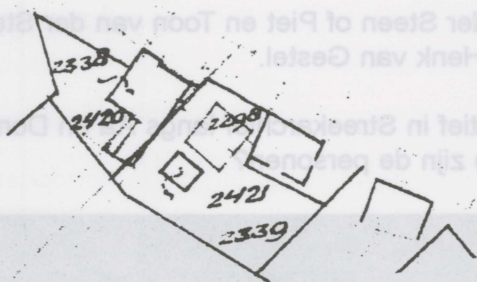


figuur 6 Hulpkaart 244, juni 1924

Er is ongetwijfeld ruzie geweest tussen de bewoners/eigenaren van Grinsel 2 en 4-6, want de volgende hulpkaart laat zien dat de slagerij

van Gerardus Hellings (Grinsel 2) verbouwd werd en niet langer met het achterhuis op het land van Grinsel 4-6 stond.

Blijkbaar trof Adriana voorbereidingen voor nieuwbouw: voor- en achterhuis met de nummers B2298 en B2339 werden samengevoegd tot het nieuwe nummer B2421 (hulpkaart sectie B nr 283).



figuur 7 Hulpkaart 283, okt 1933

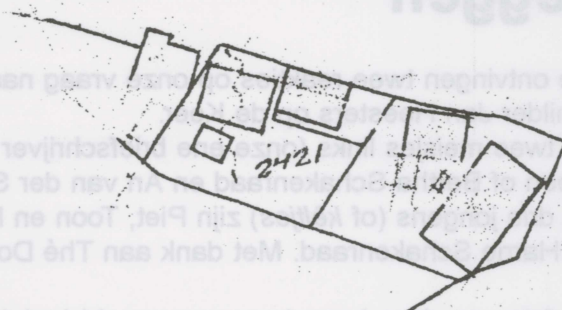
Ze liet het huis in 1934 slopen en bouwde in 1935 een nieuw dubbel huis B2421 (hulpkaart sectie B nr 290).

Na haar dood kwam het huis aan Bernardus van den Biggelaar, landbouwer in St. Oedenrode⁸, onze huisbaas, die 's zondags na *de leste mis* een borrel en de huur kwam halen.

In de oorlog werd het huis getroffen door een granaat, en werd een bouwval. In 1947 werd het huis herbouwd.⁸ De bewoners waren toen Henk

en Stientje van Minderhout, na 1953 Aug. Penning (Grinsel 6)

en Jo en Anna van den Broek (Grinsel 4).



figuur 8 Hulpkaart 290, aug 1935

noten

- 1 Archief van het kadaster in Eindhoven
- 2 Dit huis B331 wordt in Zes Eeuwen Den Dungen vermeld op blz 7 en daar foutief als alleen Grinsel 8 opgevoerd. Gegevens uit het kadaster; artikel 7 in de eerste legger.
- 3 Verpondingsboek 1704 (RANB, Gemeentearchief Den Dugen nr 53), fo 173v; in latere verpondingsboeken onder perceelnummer 965. In inventarisnr 57 komt Willem Abrahams voor.
- 4 Kadaster, legger artikel 871
- 5 idem, artikel 915
- 6 idem, artikel 665 en later 1294; Marinus was bijgenaamd *de kittel*; over hem en zijn vrouw, zie Het Griensvenneke 24 (1999), blz 51
- 7 idem, artikel 1749
- 8 idem, artikel 2153



Grinsel 4, 6, 8 en 10 in 1999. Foto Th. van Uden

We willen wat weten; wie het weet mag het zeggen

We ontvingen twee reacties op onze vraag naar de namen van de kinderen op de foto met schilder Jan Heesters op de Keer.

De twee meisjes links (onze ene briefschrijver noemt ze *durskes*) zijn vlnr An en Riekske van der Steen of Bertha Schakenraad en An van der Steen.

De drie jongens (of *keltjes*) zijn Piet, Toon en Hein van der Steen of Piet en Toon van der Steen en Harrie Schakenraad. Met dank aan Thé Donkers en Henk van Gestel.

De foto van deze keer is er een van 14 juni 1944 (negatief in Streekarchief langs Aa en Dommel; kollektie EV nr 1657). Wat gebeurt er op die foto en wie zijn de personen?



De uitzet van Johanna Venrooij: mest als huwelijkscadeau

door Harrie Maas

In een particulier bewaard aantekeningenboekje wordt de uitzet vermeld die Johanna Venrooij kreeg bij haar huwelijk met Hendrikus Goossens op 25 mei 1871.

Johanna Venrooij was een dochter van Antonie Johannes Venrooij en Johanna Spierings. Zij was geboren op 9 mei 1845 op het Maaskantje,

gemeente Sint-Michielsgestel. Haar echtgenoot, geboren op 27 juli 1837 te Den Dungen, was een zoon van Johannes Goossens en Henrica van den Heuvel. Later is het gezin Goossens - van den Heuvel naar het Maaskantje verhuisd, waar het nog steeds woonde toen zoon Hendrikus in het huwelijk trad met Johanna Venrooij.

Aantekeningenboekje

De aantekeningen in het boekje zijn zeer waarschijnlijk geschreven door Antonie Johannes Venrooij, de vader van Johanna, die op 25 januari 1825 te Den Dungen was geboren. Het aantekeningenboekje vermeldt verder nog andere familiegegevens, zoals de gemaakte kosten bij het overlijden van zijn vrouw Johanna Venrooij - Spierings op 24 maart 1885 en de waarde van een erfdeel. Verder wordt in het aantekeningenboekje een overzicht gegeven van de hoogste waterstanden in Den Dungen/Maas-kantje over de periode 1658 - 1893. Afgaande van de volgorde in het aantekeningenboekje zijn de waterstanden waarschijnlijk in 1883 of daaromtrent van andere gegevens overgeschreven. Dezelfde hand voegt -ouder wordend- nog twee aanvullingen toe in 1888 en 1893. De gegevens over de waterstanden zijn eerder gepubliceerd in het boekje "In de ban van de ringdijk".¹ Na het overlijden van Antonie Johannes Venrooij op 8 oktober 1897, gaat een zoon verder met het maken van aantekeningen. De laatste notitie dateert van 1910.

Uitzet

Het aantekeningenboekje vermeldt niet alleen de goederen die Johanna Venrooij bij haar huwelijk kreeg, maar ook de waarde ervan. Het volgende staat opgeschreven, waarbij de schrijfwijze van het aantekeningenboekje integraal is overgenomen.

pag. 4 Het uitzetsel van Johanna

40 karren mest	26,10
een Kabinet	19
een wortelzaad en een halve liter Knolzaat	0,75
Standkoolton koperen Ketel	8,44
Mofvel boonen	1,75
een koffij pot	2,25
27 vaten poot aardappelen	13,50
een zijg	0,65
een huis klok	14
Schilderijen	2,75
totaal	89,19

pag. 5

een Vat lijnzaat	2,30
4 Vat haver	3,70
een koffij Moor	6,10
een deken en 2 Kussens	7,20

een bed en peuling	20
9 nieuwe en 2 oude stoelen	12,70
een steenen pot en tafel	5,50
voor potten en pannen enz	40
stroo en een steenen pot	1,50
16 vaten aardappelen	10,40
15 pond Vet	6,75
een koekuij	0,75
totaal	116,90

pag. 6

een tob meelton en 2 emmers	8,45
23½ pond spek	10,57
een koe en een Veers	200
een Vat boekwijt	1,50
voor het paard bijgegeven	70
om een koe te koopen gehaalt	27
Voor gordijnnen	1
een Gulden gehad en een peuling	1,25
voor de hoogkar bijgegeven	74
een bed en haverzak	1,50
totaal	395,27

totaal generaal

601,35

Mest

Behalve dat een dergelijk aantekeningenboekje met gegevens over de uitzet op zich al bijzonder is, geeft het met name ook de ontwikkeling van "waarde" aan. In dit kader is het interessant om te lezen dat bij het huwelijk van Johanna mest als huwelijkscadeau werd gegeven. Is mest maatschappelijk gezien tegenwoordig een grote zorg waarvoor geld bij moet om er -op een milieuverantwoorde wijze- vanaf te komen, vroeger lag dat heel anders. Problemen als overbemesting kende men niet. Mest vertegenwoordigde heel duidelijk een waarde; het was feitelijk een onderdeel van de bedrijfsvoering. Voor een boer aan het einde van de 19e eeuw was het mest maken een belangrijk deel van zijn dagtaak, dat in alle seizoenen van het jaar moest doorgaan. Mest was in het boerenbedrijf, dat goeddeels aangewezen was op zelfvoorziening, een wezenlijk onderdeel van de kringloop op de boerderij: hoe meer mest, des te meer kon de boer telen c.q. kon hij voer hebben; hoe meer voer, des te meer vee kon de boer houden en hoe meer vee, des te meer mest had hij tot zijn beschikking ... om vervolgens weer meer te kunnen telen, enz. Met mest werd dan ook heel zuinig omgegaan. Omdat het zo "waardevol" was,

trachtte elke boer extra mest te krijgen door zelf "kunstmatig" mest te maken. In het "mest maken" vervulde de potstal een belangrijke functie. Het vee in de stal werd "gestrauwd" met allerlei natuurlijke, gemakkelijk te vergaren producten, zoals bladeren, plaggen en strooisel. Vermengd met de dierlijke uitwerpselen kon zo de hoeveelheid meststoffen vergroot worden. Vanwege het mestbelang stond het vee ook in de zomer voor het grootste deel van de dag op stal.² Tegen deze achtergrond en het beroep van de aanstaande echtgenoot van Johanna Venrooij, namelijk landbouwer, is mest als huwelijkscadeau dus helemaal niet zo vreemd. De uitzet van Johanna Venrooij had een waarde van f 601,35. Voor die tijd was dit een heel fors bedrag. Nota bene, vader Antonie

Johannes Venrooij had nog drie kinderen meer. Hieruit blijkt dat hij voor die tijd een flinke boer was.

Na hun huwelijk gingen Johanna Venrooij en Hendrikus Goossens in de Paterstraat te Dendungen wonen. In 1905 verhuisden zij naar haar ouderlijke boerderij op het Maaskantje. Johanna Venrooij stierf daar op 27 december 1923; haar man overleed er op 21 december 1927.

Noten

- 1) Harrie Maas, Overstromingen, in: *In de ban van de ringdijk* (Schijndel, 1992), pag. 42
- 2) Bernard van Dam, *Oud-Brabants dorpsleven. Wonen en werken op het Brabantse platteland* (Oisterwijk, 1972), pag. 40-45.

Te vondeling gelegd: Peregrina van de Keer (1731-1734)

door Harrie Maas

Het te vondeling leggen van kinderen komt al sinds mensenheugenis voor. Mozes werd, zoals in het Oude Testament is te lezen, door zijn ouders in een biezen mandje op de Nijl gelegd, omdat de Egyptische farao had gelast dat alle jongens die bij de Hebreëen waren geboren gedood moesten worden.

Twee andere bekende vondelingen uit de geschiedenis zijn Romulus en Remus. Volgens een Romeinse legende werden zij op de oever van de rivier de Tiber achtergelaten. Zij werden echter gevonden door een wolvin die hen meevoerde en zoogde als haar eigen welpen, tot een schaapherder hen vond en meenam naar huis. Toen Romulus en Remus groot waren geworden gingen ze terug naar het gebied waar ze met de wolvin hadden geleefd. Daar stichtte Romulus, nadat hij zijn tweelingbroer in een ruzie had gedood, in 753 voor Chr. de stad Rome. Een bekende Nederlandse vondeling was Anne Vondeling, vooraanstaand PVDA-lid en o.a. oud-voorzitter van de Tweede Kamer.

De redenen waarom mensen hun kinderen te vondeling legden kunnen divers zijn. Het moederschap kon ongewenst zijn omdat er geen vaste relatie was, omdat de ouders niet waren ge-

trouwd, omdat de ouders in een economische noodsituatie verkeerden waardoor zij geen mogelijkheden zagen om hun kind groot te brengen, omdat de moeder in psychische nood verkeerde, enz. En ook op de dag van vandaag gebeurt het dat kinderen te vondeling worden gelegd, zij het dat het tegenwoordig iets heel uitzonderlijks is. Steeds gaat het evenwel om een noodsituatie, want een kind aan zijn lot over laten gebeurt slechts wanneer iemand helemaal geen andere uitweg meer ziet.

Blijkens resoluties van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden was het achterlaten en te vondeling leggen van kinderen in de 17e en 18e eeuw geen onbekend verschijnsel. Het kwam in ieder geval zo vaak voor dat in officiële besluiten er aandacht aan werd geschonken. Zo is in artikel 14 van de resolutie van de Staten-Generaal van 19 oktober 1792, handelend over het onderhoud van armen, te lezen 1):

Bij aldien eenig Vrouwspersoon, bezwangerd zijnde, zig naar elders begeeft, en vervolgens van Kinde verlost zijnde, aldaar verblijft, of wel na haare verlossing zig weg begeeft, met agterlating van het Kind, zal het onderhoud daar van komen, ten laste van die geenen, welke in

gevolge van dit Reglement tot de opvoeding der Moeder zelve verplicht zoude zijn geweest.

Het onderhoud van het kind werd dus gelegd bij diegene of die instantie die ook verantwoordelijk was voor de verzorging van de moeder. Als de moeder niet achterhaald kon worden, moest het armbestuur van de gemeente waar het kind was gevonden de verzorging op zich nemen.

Ook in de armenrekeningen van Den Dungen uit de 18e eeuw komen uitgaven voor van kosten die gemaakt zijn ten behoeve van te vondeling gelegde kinderen. Het betrof overigens niet alleen pasgeboren baby's. In Het Griensvenneke is eerder een artikel gepubliceerd over de lotgevalen van een zevenjarig meisje dat in 1727 vanwege de armoede in de steek was gelaten.²⁾ Of ook in de 19e en 20e eeuw kinderen te vondeling zijn gelegd, is mij niet bekend.

In 1731 werd in Den Dungen voor het café van de weduwe Toebak op de Keer een te vondeling gelegd meisje aangetroffen. In de armenrekeningen over het jaar 1731 staat het volgende vermeld 3):

Alsoo op den 5 augustus 1731 s'morgens voor het huys van Bettie wed Wouter Toebak is gevonden een jong geboorne kint, welck kint op ordre van den heer officier door den rendant en sijn successeur is opgehaalt en gebragt ten huysse van de voorn. wed Toebak en het selve aldaer gelaaten tot den 10 dito ten eynde off iemant na het selve hadden comen uytsien edogh te vergeefs ...

Omdat niemand het kind was komen ophalen, werd hierna door de officier 4) het armbestuur van Den Dungen ingeschakeld. Deze besteedde de verzorging van het kind voor een bedrag van 14 stuivers en 8 penningen per week uit aan Christina, de weduwe van Francis Ondersteyn. Tot 12 september van dat jaar bleef het kind bij Christina Ondersteyn.

Op 12 september 1731 werd het meisje op last van de schepenen van Den Bosch in de protestante kerk van Den Dungen gedoopt. Dat de protestantse kerk werd voorgeschreven moet gezien worden tegen het licht van de "protestantisering" van het overwegend katholieke Staats-Brabant door de Staten-Generaal, die het gezag over dit gewest uitoefenden. Opvallend is dat in het doopboek 5) een andere datum wordt

genoemd:

Den 9 Septemb. is gedoopt een vondeling, gevonden op de Keer ten Dungen, door ordre van d'Edele Magistraat te 's H. Bosch, genaamd Peregrina op de Keer, de getuigen van het selve is geweest Jenneke Berendr. van Zuijlikom, Huijsvrouw van Hendrik van Wourkom, Vorster ten Dungen, door versoek van de Weledele Magistraat, volgens verklaring van Monsr. W. Mans, Notaris en voorleser ten Dungen.

De naam van het meisje, Peregrina op de Keer (de armenrekening vermeldt steeds Peregrina 'van' de Keer), is heel toepasselijk. Peregrina is het Latijnse woord voor vreemdeling; haar achternaam is een verwijzing naar de plaats waar zij werd gevonden.

Vervolgens werd Peregrina van de Keer diezelfde 12e september publiekelijk in Den Dungen "uitbesteed". Tijdens een openbare inschrijving konden mensen inzetten voor het in huis opnemen en het zorgen voor het levensonderhoud van Peregrina van de Keer voor de periode 12 september 1731 - 25 december 1732. De laagste inschrijver, die daarvoor een "treckgeld" van 1 gulden kreeg, was Hendrik Jan van der Aa. Voor een bedrag van 22 gulden en 10 stuivers verklaarde hij zich bereid Peregrina van de Keer te verzorgen.

Merkwaardig is dat, terwijl het meisje van de overheid als protestant gedoopt moest worden, het klaarblijkelijk geen probleem was dat zij in een katholiek gezin werd grootgebracht.

De armenrekeningen over 1733 ontbreken, zodat niet bekend is voor hoeveel geld en door wie Peregrina in dat jaar werd onderhouden. Naar kan worden aangenomen is het meisje gewoon bij Hendrik Jan van der Aa in huis gebleven. In 1734 is zij in ieder geval daar nog steeds.

Op 19 april 1734 sterft Peregrina van de Keer echter. De armenrekeningen over 1734 vermelden nog de volgende afrekening 6):

Item betaalt aan Maria wed Hendrick vander Aa en Dirck Sleekers eene somme van vier gulden, drie stuivers ses penn., voldoeninge van het costgelt en onderhout van Peregrina van de Keer sedert den 25 dec 1733 tot den 19 apr 1734 wanneer het selve kint is overleden.

Noten

1 De resolutie van 19 oktober 1792 was een vervolg op de resoluties van 7 september 1731, 12 februari 1734 en 28 oktober 1763.

2 Harrie Maas, Vanwege armoede achtergelaten ... en uitgewezen, in: *Het Griensvenneke* jrg. 24 (1999) nr. 1, pag. 14-15

3 Gemeente-archief Den Bosch, Fonds afgehoorde rekeningen van godshuizen, gasthuizen, kerken, kapellen en fundaties, Inventarisnummer 43: Armen van Den Dungen, nr. 6 (1731), f. 33v

4 Omdat Den Dungen tot het Vrijdom van Den Bosch hoorde, was de Bossche schepenbank hier de bevoegde instantie.

5 GADD, DTB-Den Dungen, nr.12: Doopboek Nederlands-Gereformeerde Gemeente Den Dungen 1650-1748

6 Fonds afgehoorde rekeningen, inventarisnummer. 43, nr. 8 (1734), f. 40

In Memoriam Willem van Doorn

door E. Verzandvoort,
namens de heemkundevereniging *Op die dunghen* en namens de redactie van *Het Griensvenneke*

Op 12 december 1999 overleed Willem van Doorn. In een condoleancebrief schreef ik aan de familie Van Doorn: "Van Goossens en Toelen leerde ik taal en rekenen, van Willem leerde ik heemkunde. Ik heb dit altijd zo ervaren. Hij is het geweest die mij de lol, de zin, de noodzaak, de goede gedachte of idee van heemkunde heeft bijgebracht en geleerd."

Willem van Doorn was een belangrijk man voor de vereniging. Hij was vanaf het allereerste begin betrokken bij de vereniging. Hij heeft er heel veel voor gedaan. Gedurende vele jaren was hij penningmeester, hij verzorgde de jaarlijkse fietstocht, hij verzamelde met groot enthousiasme en succes een mooie collectie werktuigen, gereedschappen, kledingstukken, speelgoed, enz. En wat hem daarbij zo bijzonder maakte: hij restaureerde de objecten perfect en verzorgde ze tot in de puntjes. En, hij wist bij ieder voorwerp

een gedegen verhaal te vertellen en te schrijven. In het tijdschrift van de vereniging zijn van zijn hand bijdragen verschenen over Suntematijs, Van snijssel maken en butteren, Rog, Den okst (oogst), Mèrten, Houten, De klirmaker, enz. Op de zolder van De Blauwe Scholk is Willems zolder gevestigd.

Willem van Doorn was zeer betrokken bij de vereniging. Het was daarom ook volkomen terecht dat het jubileumnummer van het HKV'tje, jaargang 10 (1985), aflevering 3 en 4 *Den Dungen omgeploegd* "In vriendschap en uit erkentelijkheid opgedragen (werd) aan Willem van Doorn, penningmeester, verzamelaar, restaurateur, wandel- en fietstochtsamensteller, organisator, verteller, heemkunde-animator, heemkundeman vanaf 1968." We moeten Willem oprecht en intens bedanken voor zijn inzet voor de heemkunde van Den Dungen.